

כלכלה כהלכה

ספר לימוד עצמי לבגרות בתושב"ע

מהדורה ניסיונית | תשפ"ו

בהוצאת מרכז תורה ומדינה - הבית לכלכלה יהודית
כל הזכויות שמורות

כתיבה:

הרב עמיצור אריאל

חברי המערכת:

הרב ד"ר אופיר כהן

הרב נעם אלטמן

הדס לנדא

עריכה לשונית:

הרב הראל דביר

שרה המר

עיצוב:

חנה בן אהרון

לפניות בנוגע לספר הלימוד:

משרד: 055-9639936

מייל: office@bky.org.il

© כל הזכויות שמורות

תורה ומדינה - מכון מחקר ע"ד

הבית לכלכלה יהודית ע"ד

תשפ"ו

תוכן העניינים

שער ראשון - מושגים בכלכלה ובהלכה

9	יחידה 1 - כלכלה
19	יחידה 2 - מושגי יסוד בכלכלה
25	יחידה 3 - סוגיה כלכלית: ביקוש והיצע במסכת סוכה
33	יחידה 4 - העמקה - שכרו של 'פועל בטל'

שער שני - כסף כהלכה

41	יחידה 5 - מה זה כסף?
49	יחידה 6 - הכסף בהלכות קניה ומכירה
59	יחידה 7 - הכסף בהלכות מעשר שני
67	יחידה 8 - הכסף בהלכות פדיון הבן ומחצית השקל
79	יחידה 9 - הכסף בהלכות תשלומי נזק
87	יחידה 10 - העמקה - אינפלציה בהלכה
105	יחידה 11 - העמקה - ביטקוין בהלכה

שער שלישי - פרנסה כהלכה

115	יחידה 12 - מימון צרכי המחיה
129	יחידה 13 - מאמין ומתפרנס
139	יחידה 14 - פרנסה ביושר
155	יחידה 15 - תורה ועבודה
165	יחידה 16 - העמקה - תורה של אחד ועבודה של אחר
179	יחידה 17 - העמקה - כלכלה של מצוות
193	יחידה 18 - ניהול התקציב המשפחתי
203	יחידה 19 - מעשר כספים

שער רביעי - הלוואה כהלכה

231	יחידה 20 - מצוות הלוואה
251	יחידה 21 - איסור ריבית
271	יחידה 22 - הלוואה שותפות ו'עיסקא'
283	יחידה 23 - היתר עסקה

שער חמישי - השקעה כהלכה

301	יחידה 24 - חיסכון והשקעה
327	יחידה 25 - ביטוח

הרב יעקב אריאל
רב העיר רמת גן לשעבר

כלכלה כהלכה

לכאורה, מה עניין כלכלה אצל הלכה? הכלכלה עוסקת בפיתוח נכסים פיזיים ובשכלול ההון החומרי, ואילו ההלכה עוסקת ברוח, ובדרך כלל היא מרסנת את האדם, לבל ישקע יתר על המידה בחומריותו ובהנאות גופו. לכאורה לא קרב זה אל זה. יבוא ספר הלימוד שלפנינו, "כלכלה כהלכה", ויוכיח שאדרבה, שמירת ההלכה עשויה להביא את האדם להצליח בעסקיו. אומנם מטרת ההלכה היא שהאדם ישאף לרמה רוחנית גבוהה יותר, אולם היא הנותנת: ייתכן מצב שבו דווקא העשיר יכול להגיע לרמה רוחנית גבוהה יותר מכוח ריבוי נכסיו על ידי מעשי חסד ופתיחת ידו לכול. הצלחה כלכלית יכולה לאפשר פרנסה לכול ולחלץ עניים מעוניים. היא אינה רק צורך, אלא גם ערך. ההלכה היא שיוצקת את הערך והמשמעות לפעילות הכלכלית ומנתבת אותה לאפיקים רצויים. בלי ערך רוחני, העולם חסר משמעות ועל הלחם לבדו יחיה האדם. הוא טורח קשה על מנת לאכול לחם היום כדי שיוכל לאכול לחם גם למחרת. "הני בבלאי טפשאי דאכלי נהמא בנהמא" (ביצה טז, א).

"איזוהי פרשה קטנה שכל גופי תורה תלויין בה? 'בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך' " (ברכות סג, א). המישור הכלכלי הוא העדות הטובה למימרה זו. אין לך זווית ופינה בכלכלה שבה אין ההלכה מכוונת את האדם היחיד ואת הכלל; אלא שהציבור אינו מודע לכך. ידועה מימרתו של החפץ חיים לתלמיד חכם שבא להתייעץ אתו האם לשמש ברבנות או לעסוק במסחר. הוא חשש שבפסיקת הלכה הוא עלול להיכשל ולהכשיל אחרים. אמר לו החפץ חיים: במסחר יש הרבה יותר חשש לעבור עבירות מאשר ברבנות!

לפיכך, יפה עשו שני גופים חשובים, הבית לכלכלה יהודית ומרכז תורה ומדינה, שחברו יחד לערוך ספר לימוד בנושא כלכלה והלכה. באמצעות ספר זה כל נער ונערה בישראל יכינו את עצמם לפני יציאתם לחיים, וילמדו כיצד להתפרנס ולנהל כלכלה ומשק בית נבונים ואחראיים, על פי דרכה של תורה.

אי אפשר שלא להתפעל משלל הנושאים שרוכזו כאן, מהתלמוד והפוסקים, המקיפים את כל תחומי החיים הכלכליים, ובכללם נושאים חדשים ועכשוויים. נציין רק חלק מהם: כרטיס אשראי, ביטקוין, קנייה בתשלומים, ביטוח וריבית, אינפלציה, מעשר כספים, חיסכון והשקעה, משכנתא, שכנות השואלות זו מזו מצרכי מזון, ואפילו משחקי ילדים כגון סביבון, ועוד ועוד. בכל אלו יש לתורה הנחיות כיצד לפעול כהלכה. מומלץ מאוד ללמוד ספר זה בגיל נעורים בבתי הספר, בישיבות התיכוניות והתורניות ובאולפנות. יש בספר זה גם הדרכה חינוכית כיצד לנהל את החיים האישיים והמשפחתיים בדרך נבונה, ערכית ומוסרית: לקיים כראוי את מצוות צדקה, לנהוג ריסון בצריכה מיותרת, לחסוך לעת זקנה, להישמר מהלוואות הרפתקניות בכלל, וברביבת בפרט שבפרט (היתר עסקא אינו מעין 'קמיע' המתיר איסורי תורה, יש בו כללים המצריכים לימוד, ואף הם נלמדים בספר זה), ועוד.

עצם העיסוק בנושאים אקטואליים ימשוך את לב הנוער, הלימוד יהיה מעניין ותקוים בלומדים הברכה: "והערב נא את דברי תורתך בפינו, ונהיה אנחנו וצאצאינו יודעי שמך ולומדי תורתך לשמה".

זכות לי לחתום את הדברים בברכת אב לבני, הרב עמיצור שליט"א, עורך הספר. שנים רבות הוא מקדיש לנושא זה של כלכלה והלכה, במאמרים, שיעורים והרצאות. בין היתר, הוא מקדם רעיון של בנק חברתי שיתנהל על פי כללי ההלכה למהדרין. יצליח ה' דרכו לקדש שם שמיים ויפוצו מעיינותיו חוצה, להגדיל תורה ולהאדיר.

בברכת התורה
הרב יעקב אריאל

מבוא

המצוות שבין אדם לחברו תופסות נתח גדול ומשמעותי מתוך עולם ההלכה ומהתרבות היהודית. תחום התייחסותן של מצוות אלו הוא רחב: החל במצוות "ואהבת לרעך כמוך" (ויקרא יט, יח), העוסקת בעמדה הנפשית ובתחושות שיש לפתח כלפי הזולת, ועד להלכות רבות ומסועפות העוסקות בכל מערכות היחסים הכלכליות המורכבות שבין בני אדם: קנייה ומכירה, דיני נזיקין, דיני עבודה, גניבה וגזילה, השבת אבדה, אונאה, רכילות ולשון הרע, ריבית, צדקה ועוד.

בתורה כמאתיים מצוות המוקדשות לתחומי פרנסה וממון, ומתוכן עולה תמונה כוללת – תורת ישראל מעוניינת שחיי החברה והכלכלה בעם ישראל יהיו הגונים, רגישים וקדושים. התייחסות זו לתחום החברתי והכלכלי תופסת מקום חשוב ומרכזי בתורת ישראל, בארון הספרים היהודי, ובעיקר בחיים של כולנו.

מדוע התחום הכלכלי-חברתי ביהדות כל כך חשוב?

לשאלה זו כמה תשובות:

בסיס לחיי הרוח – חיי כלכלה טובים מהווים בסיס ואמצעי הכרחי להתפתחותם של חיי הרוח, "אם אין קמח אין תורה" (אבות ג, יז).

ערך חברתי – חיי הכלכלה בעם ישראל כוללים דאגה ורגישות לחלשים בחברה, ומיושמת בהם המצווה 'ואהבת לרעך כמוך', שנאמר עליה שהיא 'כלל גדול בתורה'.

הליכה בדרכו של בורא עולם – חיי כלכלה עם רגישות חברתית אינם שייכים רק לתחום המצוות של בין אדם לחברו, אלא משמשים גם נדבך חשוב בקשר שבין אדם לאלוקיו: "מה הוא רחום, אף אתה רחום; מה הוא גומל חסדים, אף אתה גומל חסדים" (ספרי עקב).

דרך מרכזית לביטוי של הקודש בעולם החול – יש ערך גדול לביטוי הקשר לבורא עולם ולקדושה בתוך חיי המעשה, ולא רק בלימוד תיאורטי. קיום המצוות שבתחום ההתנהגות הכלכלית נותן לעיקרון זה ביטוי מיוחד.

לאור כל זה, אך מתבקש הוא ליצור תוכנית לימודית חינוכית שתתרגם את העושר הרב שבארון הספרים היהודי לדרך חיים מעשית, ותעצב אורח חיים של אנשים השלמים בהתנהגותם, במידותיהם ובאורחות חייהם. את זאת אנו מבקשים בתוכנית הלימוד שהכנו עבורכם.

לתוכנית לימוד זו, המשלבת בין הדרכה להתנהגות כלכלית טובה לבין לימוד מקורות מגוונים מארון הספרים היהודי לתקופותיו, יש מספר מטרות:

1. לימוד תחום ההתנהגות הכלכלית הרצויה כמקצוע קודש.
2. לימוד תורה שעוסקת בחיי המעשה ורלוונטית אליהם.
3. לימוד הדרכת התורה ליצירת חברת מופת המשלבת אחריות אישית ויעילות כלכלית, יחד עם רגישות חברתית והגינות, המקדשת את שם ה' בעולם.
4. היחשפות לכך שחכמי ישראל התמצאו ואף העמיקו בתחום הכלכלי ובהתפתחויות החדשניות והמתחכמות שבו.

הדרכה להוראת תכנית כלכלה כהלכה – למורה

← מטרות התוכנית:

1. לחוות לימוד משמעותי ואקטואלי ממקורות מגוונים בתורה שבעל פה.

2. להכיר מושגים כלכליים עדכניים הקשורים למקורות בספרות התורה שבעל פה.
3. לתרגל מיומנות של ניתוח מקורות תורניים והסקת מסקנות רלוונטיות מהם.
4. לקבל הדרכה תורנית מעשית מבוססת על המקורות להתנהגות כלכלית כהלכה.

← פורמט יחידות ההוראה

- כניסה הדרגתית לנושא היחידה ולמושגיו.
- לימוד מקורות העוסקים בנושא ובמושגים.
- העמקת ההבנה של המקורות והמושגים באמצעות שאלות ותרגילים.
- בניה הדרגתית של התוכן העיקרי של היחידה דרך הסברת מושגים נוספים, לימוד מקורות מוגשים, הסקת מסקנות מהמקורות ותירגול.
- סיכום תמציתי של תוכן היחידה.
- שאלת סיכום שתפקידה להפנים את תוכן היחידה ולחברו לחיי התלמיד.

התוכנית הניסיונית לתושב"ע מבוססת על ספר לימוד לתלמיד ועל התוכנית המתקשבת "ערך מוסף – חינוך פיננסי מזווית יהודית", העוסקת במקביל באותם נושאים. בתוכנית המתקשבת ניתן דגש גדול יותר להיבט הכלכלי של התחום, ונעשה בה שימוש בסרטונים רבים ובמגוון רחב של אמצעים מתודיים. מומלץ להשתמש בתכנים ובאמצעים המתודיים האלו גם עבור התוכנית בתושב"ע. כדי לאפשר את זה, יהיו הפניות מיחידת ההוראה שבספר זה, לתוכנית המתקשבת עם המלצות מתודיות ללימוד משולב ומגוון.

ככלל, בעת הכנת שיעור אנו ממליצים למורה לעיין בתוכנית המתקשבת, ולהחליט בהתאם לכיתה ולתוכן, כיצד ליצור שילוב מתאים בין אפשרויות הלמידה השונות:

1. העברת שיעור פרונטלי על בסיס המקורות שבספר הלימוד, תוך שימוש בסרטונים ובהפעלות שבתוכנית המתקשבת.

2. לימוד עצמאי של התלמידים בספר הלימוד, בתוספת פתיחה וסיכום של המורה בפני כל הכיתה.

3. לימוד כיתתי דרך המחשב בכיתה המתקשבת.

4. לימוד עצמאי בכיתה המתקשבת, כשיעורי בית או כהעשרה לתלמידים מתקדמים ומתעניינים. נשמח להעניק לכל מורה את הליווי הדרוש כדי למקסם את התועלת מהתוכנית ולאפשר למורה ולתלמידים למידה מהנה, יעילה, ומועילה.

← ספר הלימוד

ספר הלימוד שלפניכם כולל 25 יחידות לימוד בחמישה שערים. כל יחידה עומדת בפני עצמה מבחינה לימודית, אך יש משמעות עניינית, חינוכית ומתודית לסדר של היחידות והשערים. לצורך הבגרות בתושב"ע אין הכרח ללמוד את הספר כולו כמקשה אחת, ולמורה יש את שיקול הדעת לבחור את יחידות הלימוד המתאימות, בהתאם למטרות החינוכיות, תחומי העניין של התלמידים ואילוצי הזמן והמערכת.

כדי להקל על קבלת ההחלטות: איזה יחידה ללמוד, כיצד לגשת לכל יחידה, וכדי לדעת עד כמה כל יחידה קשורה ליחידות אחרות, הוספנו הדרכה קצרה למורה בראש כל יחידה. מומלץ להיעזר גם בסיכום התמציתי הנמצא בסוף כל יחידה. אנו גם ממליצים להעזר בהדרכה הפדגוגית של משרד החינוך ושל הבית לכלכלה יהודית כדי לבחור באופן מיטבי את דרך הלימוד בכל כיתה וכדי לדעת להתמקד בדרוש עבור הבגרות בתושב"ע מתוך הספר. נדגיש: לא כל הספר דרוש עבור הבגרות. רמת הלימוד בספר היא מגוונת. נעשתה מלאכת מחשבת כדי להנגיש בשפה פשוטה מושגים כלכליים

ומקורות תורניים, גם כאלו הקשים להבנה, כך שספר הלימוד יהיה נגיש ונעים ללימוד לכל תלמיד. יחד עם זה מספר יחידות בספר צוינו כיחידות העמקה, והלימוד בהן מיועד עבור כיתות ותלמידים ברמה גבוהה. יחידות אלו אינן חובה עבור הבגרות בתושב"ע.

ככלל, שני השערים הראשונים עוסקים במושגים בכלכלה, ובפיתוח חשיבה כלכלית והבנה כלכלית, ושלושת השערים האחרונים עוסקים בנושאים מעשיים, וכוללים הדרכה פרקטית לחיי המעשה של התלמידים.

← תוכנית הלימוד המתוקשבת

במקביל לכתיבת ספר הלימוד פותחה תוכנית לימוד מתוקשבת אינטראקטיבית במערכת class-e. התוכנית המתוקשבת כוללת מעל 30 יחידות לימוד, כאשר בכל יחידת לימוד משולבים סרטונים קצרים, שאלות, משימות, והפעלות מגוונות. התוכנית המתוקשבת יכולה לסייע עבור הוראה פרונטאלית בכיתה, אך היא נועדה בעיקר ללימוד עצמאי של התלמידים באמצעות המחשב. המערכת המתוקשבת כוללת מרחב לימוד כיתתי, וחלק גדול מהמשימות הן שיתופיות ויוצרות אינטראקציה בין התלמידים. המערכת כוללת גם: ניהול כיתה על ידי המורה, יכולת לפתוח ולסגור שיעורים לתלמידים, מעקב אחרי ביצוע המשימות של כל תלמיד, ומתן ציון ללמידה על ידי המערכת.

בהדרכה למורה בראש כל יחידה בספר מצויין מה היא יחידת הלימוד המקבילה בתוכנית המתוקשבת, כך שהמורים יוכלו לבחור בכל יחידה כיצד ללמד אותה באופן הטוב והמתאים ביותר.

הצעה לשיעור פתיחה לתוכנית - הדרכה למורים

לפני השיעור, כנסו לתוכנית המתוקשבת, שיעור ראשון, עברו לשקופית השלישית, וקראו את התוכן והמשימות.

מומלץ לצפות גם בשאר השקופיות בשיעור כדי להגיע לשיעור חמושים במושגים מגוונים בכלכלה ובהנמקות לחשיבות לימוד תחום הכלכלה וחינוך פיננסי ערכי, גם ללא קשר לעיסוק התורני בתחום. בשקופית 3 מופיעים שלושה סרטונים: הראשון של הרב הרצל חודר, השני של הרב יעקב אריאל, והשלישי של הרב עמיצור אריאל. התוכן של סרטונים אלו הוא הבסיס לשיעור.

- שאלו את התלמידים: האם יש מושג כזה 'כסף כשר' כמו שיש אוכל 'כשר'?
- הראו לתלמידים את שני הסרטונים הראשונים או אחד מהם.
- צרו יחד עם התלמידים רשימה של 'הלכות כסף כשר', ועברו איתם בקצרה על התוכן של ששת סדרי המשנה והעיסוק בנושאים כלכליים בכל אחד מהם.

מטרות שיעור הפתיחה הן ליצור עניין אצל התלמידים בלימוד התכנית, ליצור תיאום ציפיות לגבי הנושאים בהם היא תעסוק, ולהעביר את המסר שהתורה היא תורת חיים, היא עוסקת בכל תחום שהוא משמעותי לחיים שלנו ומדריכה אותנו בו הדרכות טובות וחשובות. להתנהגות כלכלית נכונה יש חשיבות רבה, והתורה מרבה לעסוק בה.

תודתנו לפרויקט השו"ת של אוניברסיטת בר אילן, שממנו הועתקו רוב המקורות והביוגרפיות של חכמי ישראל המופיעים בספר הלימוד.

אנו מאחלים לכם לימוד פורה, מחכים ומהנה.

צוות הבית לכלכלה יהודית

שער רביעי

הלואאה כהלכה

יחידה 20: הלואאה כהלכה

יחידה 20: הלוואה

למורה: העיסוק בהלוואות הוא חשוב מאוד. המושגים הלוואה, אשראי או חוב הם חלק מהחיים, לא נתפסים, ולכן לא יודעים כיצד לנהוג בהם בצורה טובה ומועילה. מטרת יחידה זו היא הבנה והפנמה של משמעות מושגים אלה והקניית הרגלי התנהגות טובים עם הלוואות בהתאם למקורות. יחידה זו ברובה מקבילה ליחידות 15-16 בתוכנית המתקשבת 'מצות הלוואה' ו'מתי הלוואה'. שם יש גם סרטונים שעשויים לעזור לתלמידים להפנים את המושגים ולהגביר את העניין בתוכן היחידה. מומלץ מאוד להיעזר בהם בהקדמה או בסיכום של לימוד יחידה זו.

הלוואות

חשוב מאוד להבין טוב את תחום ההלוואות. הלוואות מאפשרות להתגבר על תקופות כלכליות קשות, והן מאפשרות השקעה בהווה עבור התפתחות בעתיד. חלק גדול מההתפתחות של העולם בעידן המודרני נזקפת להתפתחות של תחום ההלוואות, והאפשרות של יזמים ומשקיעים לקבל הלוואות כדי לפתח יוזמות עסקיות שניבו בעתיד רווח גדול, יעלו את רמת החיים, יפרנסו את היזמים, את העובדים והבעלים, וגם יאפשרו את החזר ההלוואות למלווים.

אבל עולם ההלוואות הוא גם עולם שיש בו סכנות. הלוואות שאינן מתוכננות נכון עלולות לגרור את הלווים לשקוע בחובות, וליצור עבורם מעמסה כלכלית כבדה, שיתקשו מאוד להיחלץ ממנה. ביחידה זו וביחידות שאחריה נעסוק בהלוואות. נלמד להשתמש בהלוואות בתבונה, להפיק מהן את מה שטוב בהן, להיזהר מהדברים השליליים שבהן, וללמוד מהמקורות את ההדרכה הטובה והעמוקה של התורה כלפיהן.

מהו אשראי?

היום לכל אדם בוגר יש כרטיס אשראי. על רוב הקניות משלמים היום בכרטיסי אשראי. חשבתם מה פירוש המילה 'אשראי'? המילה 'אשראי', למרות השימוש הנפוץ בה בשפה העברית, מקורה דווקא בשפה הארמית. המילה 'אשראי' מתארת נתינת כסף לצורך שימוש בהווה, תמורת התחייבות להחזיר אותו בעתיד – **אשראי הוא הלוואה**. כלומר 'אשראי' הוא היכולת של אדם או חברה לקבל כסף או סחורה בהווה על סמך התחייבות להחזיר אותו או דבר הדומה לו בעתיד.

לדוגמה: כרטיס האשראי, שכולנו מכירים, מאפשר רכישת מוצרים או שירותים, ולא לשלם עליהם מיד. פעמים רבות חברת האשראי משלמת למוכר את סכום הקנייה סמוך למועד הרכישה, אבל הלקוח מחויב בתשלום במועד מאוחר יותר, בהתאם לסיכום שלו עם חברת כרטיסי האשראי. כלומר, הלקוח קיבל הלוואה מחברת האשראי כדי לבצע את הקנייה, והוא משלם על הקנייה רק לאחר זמן. לכן קנייה בדרכך זו נקראת 'אשראי'.

אשראי מאפשר ללווה להשתמש בכסף שאינו ברשותו באותו רגע, ומחייב ניהול אחראי כדי שלא ייווצרו חובות שלא תהיה לו אפשרות לפרוע (=להחזיר) בעתיד.

מעשה שהיה

ישראל רצה מאוד לקנות גלידה ביום חמישי לכבוד שבת. הוא יצא מביתו לחנות השכונתית, אבל כאשר הגיע לחנות הוא גילה שאין ברשותו כסף מזומן. ישראל הצטער מאוד. קשתה עליו המחשבה לעבור שבת ללא גלידה. אבל אז נזכר שהחבר הגאון שלו מהכיתה התקין לו אפליקציה של כרטיס אשראי בנייד. ישראל ניסה כעת את האפליקציה בפעם הראשונה, ושילם בכרטיס האשראי הדיגיטלי עשרה שקלים על הגלידה.

המוכר קיבל את התשלום מחברת האשראי כבר ביום שישי, וחברת האשראי תחייב את ישראל בעשרת השקלים רק בעוד כחודש. בעוד חודש ישראל כבר יקבל את התשלום מהמאפייה בה עבד, ולהתחייבות זו יהיה כיסוי. כך ישראל יוכל לפרוע את ההלוואה.

1. ישראל בחר לקחת הלוואה מחברת האשראי עבור קניית גלידה. באילו דרכים נוספות יכול היה ישראל לקחת הלוואה?

סוגי הלוואות

משפחת כהן, המתגוררת בירושלים, נתקלה בכמה אתגרים פיננסיים שהובילו אותה ללקיחת הלוואות ולשקוע בחובות...

עם חתונתם, החליטו בני הזוג כהן לרכוש דירה חדשה. הם לקחו **משכנתא** מהבנק למשך עשרים שנה כדי לממן את רכישת הדירה. אולם השילוב של הוצאות המחיה הקבועות של המשפחה עם התשלום החודשי עבור פירעון הלוואת המשכנתא הכביד עליה, ונוצר מצב שבכל חודש יצא מהחשבון של משפחת כהן יותר כסף משנכנס.

לאחר כמה חודשים, החשבון של משפחת כהן הגיע למצב של **יתרת חובה** (= מינוס או **אובדנפס** בשפה המדוברת). הבנק אישר להם **מסגרת אשראי** (= סכום מסוים של חוב שעד אליו משפחת כהן יכולה להגיע ללא צורך באישור להלוואה), אך דרש מהם תשלום גבוה של ריבית עבור המסגרת. תוספת התשלום של הריבית מדי חודש הכבידה גם היא על משפחת כהן.

ההוצאות המצטברות הובילו את משפחת כהן לחריגה גם ממסגרת האשראי שאושרה להם, והבנקאי התקשר והודיע למשפחת כהן שכעת אין להם יכולת להגדיל יותר את החוב. משפחת כהן פנתה כעת לחברת האשראי כדי להגדיל את מסגרת ה**לוואות הקרדיט** בכרטיס האשראי. האפשרות לקחת הלוואות בריבית מחברת האשראי הקלה על משפחת כהן למשך כמה חודשים, אך גרמה לגידול נוסף בהוצאה החודשית גם בגלל הקניות הרבות שמשפחת כהן חשה שהיא יכולה לקנות ללא גבול וגם בגלל הריבית. לאחר הדברים האלו, החליטה משפחת כהן לשפץ את הדירה כדי להתאימה לצרכיה. לשם כך פנו בני הזוג לבנק וביקשו הלוואה למימון השיפוץ. **הבנק** אישר להם ה**לוואה בריבית** שאותה יחזירו בתשלומים חודשיים במשך חמש שנים.

במהלך השיפוץ, גילו בני הזוג כהן שהם צריכים מכשירי חשמל חדשים שיתאימו למטבח המשופץ. הם רכשו מוצרי חשמל חדשים, כמו מקרר ותנור, באמצעות **תשלום בכרטיס אשראי בתשלומים** לחודשים רבים.

עברו כמה חודשים נוספים, הגיע מועד תשלום עבור חלק מהשיפוץ, והכספים שבחשבון הבנק של משפחת כהן לא הספיקו להוצאות השוטפות ולהחזר ההלוואות הרבות שלקחו. הם פנו לחבריהם הקרובים, משפחת לוי, וביקשו מהם **הלוואה ללא ריבית** בסכום הנדרש. משפחת לוי הסכימה לסייע, והוסכם שההחזר יתבצע בפריסה נוחה לשני הצדדים.

למרבה הצער, בשל הוצאות רפואיות בלתי צפויות, נזקקה משפחת כהן לסכום כסף מיידי. מאחר שהבנק סירב להעניק להם הלוואה נוספת מעבר לחוב הגדול שכבר קיים, הם פנו **למלווה מהשוק האפור**. הם קיבלו את הסכום הנדרש בריבית גבוהה במיוחד והתחייבו להחזיר לו את ההלוואה לאחר חודשיים.

שרשרת ההלוואות הזו, שבה כל התחייבות הובילה לצורך בהתחייבות נוספת, העמיקה את הקשיים הפיננסיים של משפחת כהן.

2. חשבו, מבין ההלוואות שמשפחת כהן לקחה, איזו הלוואה היא בתנאים הטובים ביותר בשבילה?

בסיפור של משפחת כהן, נחשפנו לשבעה סוגים של הלוואות. נסביר כעת כל הלוואה בנפרד ונמנה את היתרונות והחסרונות שלה ביחס לאחרות.

1. אוברדרפט – מילה באנגלית (overdraft) שתרגומה לעברית הוא משיכת יתר או יתרת חובה. לדוגמה, אם ללקוח יש בחשבון הבנק יתרה של 10,000 ₪ והוא משלם מחשבון הבנק 12,000 ₪ למעשה הוא חייב לבנק 2000 ₪. במילים אחרות: יש לו כעת בבנק מינוס של 2,000 ₪. היכולת להיות באוברדרפט בבנק תלויה במסגרת האשראי שהבנק מאשר ללקוח. מסגרת האשראי קובעת בעצם את המינוס המקסימלי שהלקוח יכול להגיע אליו באישור הבנק.

יתרון ← הלוואה זו זמינה ולא צריך לעשות משהו כדי לקחת אותה. גם אין מועד מסוים בו צריך להחזיר אותה.

חסרון ← היא נוצרת ללא תכנון ומחשבה. המאפיין שלה הוא הריבית הגבוהה, וקיימת נטייה לא להתייחס אליה כהלוואה, ולא להיזהר ממנה ומהריבית עליה.

2. הלוואה מהבנק – הלוואה שאנחנו מחליטים לקחת מהבנק בהחזר חודשי קבוע עד לסיומה, הלוואה זו לרוב נושאת ריבית. יש גם ארגונים פיננסיים נוספים פרט לבנקים הנותנים הלוואות דומות.
יתרון ← ההלוואה מתוכננת, והריבית עליה גבוהה פחות מהריבית על האוברדרפט.
חסרון ← היא תלויה באישור מיוחד של הבנק, והריבית עליה גבוהה יחסית.

3. הלוואה מחברים ומשפחה – הלוואה שלוקחים מאדם קרוב.
יתרון ← לרוב היא ללא ריבית, ובתנאי החזר נוחים.
חסרון ← עלולה להיווצר בגללה חוסר נעימות ואף כעס כשלא מחזירים אותה בזמן שהחבר או הקרוב ציפה, ולפעמים המחיר של פגיעה ביחסי חברות ומשפחה גבוה מהתועלת שבקבלת ההלוואה.

4. קנייה בתשלומים – זו קבלת הלוואה מהמוכר. מקבלים ממנו את המוצר מייד, ובמקום בפעם אחת, משלמים בכמה תשלומים במשך כמה חודשים.

יתרון ← הלוואה ללא ריבית. עוזרת לחלק הוצאה חריגה לכמה חודשים.

חסרון ← ההלוואה בצורה הזו יוצרת קושי לנהל תקציב, לשים לב בכמה קנינו, ולדעת כמה כסף באמת נותר לנו.

5. קרדיט – הלוואה בריבית באמצעות כרטיס אשראי. כאשר הקונה מעוניין לקנות בתשלומים, אבל המוכר מעוניין לקבל את הכסף סמוך למועד הקנייה, ניתנת לקונה הלוואת קרדיט בריבית מחברת האשראי. המוכר מקבל מחברת האשראי את הכסף מייד, והקונה משלם בתשלומים בתוספת ריבית די גבוהה לחברת האשראי.

יתרון ← ההלוואה ניתנת אגב התשלום ללא צורך באישור.

חסרון ← הלוואה לא מתוכננת, הריבית גבוהה, וההלוואה מקשה על ניהול התקציב.

6. משכנתא – הלוואה מהבנק לצורך רכישת דירה, או כנגד דירה שבבעלות הלווה. הלוואה זו ניתנת בסכומים גבוהים במיוחד, וניתן לפרוס את החזר החוב למשך תקופה ארוכה, אפילו לשלושים שנה. בהלוואה זו יש לבנק סמכות למכור את הבית ולקחת לעצמו את הכסף שיתקבל אם הלווים לא מצליחים לפרוע את החוב בהתאם למועדי התשלום שהתחייבו להם.

יתרון ← הלוואה גדולה בריבית נמוכה ובהחזר חודשי לא גבוה.

חסרון ← סיכון להפסיד את הדירה אם לא מתכננים טוב את היכולת לפרוע את ההלוואה.

7. הלוואה מהשוק האפור – הלוואה שניתנת בדרך כלל מארגון פשע, בריבית גבוהה במיוחד האסורה על פי החוק. גביית החוב נעשית תוך הפעלת אלימות ואיומים. לרוב פונים לאפיק זה אנשים שאינם יכולים לקבל אשראי במערכת הבנקאית הרגילה.

אין ממש יתרון, ויש הרבה חסרונות ← מתפתים לקבל אותה לוויים שכבר לא יכולים לקבל הלוואה מכל גוף אחר, וזקוקים לכסף בדחיפות. אבל הריבית גבוהה מאוד, והלווה חושף את עצמו לאלימות של ארגוני הפשע, ומסכן את חייו, את חיי משפחתו, ואת כל רכושו.

3. מה הוא סדר העדיפות בסוגי ההלוואות שלמדנו? התחילו מההלוואה הכדאית ביותר ועד להלוואה שכדאי במיוחד להימנע ממנה.

כדאי לשים לב, שגם לכם בתור נערים ונערות יכולות להיות הלוואות. אפילו בין ילדים יכולות להיות הלוואות. למשל, הלוואה של ממתק, הלוואה של נסיעה באוטובוס, הלוואה עבור קניית מתנה לחבר, ועוד. בגילכם יש כאלו שכבר לווים כסף בסכומים משמעותיים. ואפילו מתחילים להשקיע כסף בעסקים קטנים.

ההגדרה של הלוואה היא: קבלה של דבר כדי להשתמש בו, תמורת התחייבות להחזיר אותו או משהו דומה לו לאחר זמן.

אפילו כשלוקחים חבילת שוקולד מחבר ומבטיחים להחזיר לו למחרת חבילה אחרת, זו הלוואה.

4. כתבו כעת מזיכרונכם את המקרה האחרון של הלוואה בין התלמידים/ות בכיתה שלכם.

מצוות הלוואה

לאחר שלמדנו מה היא הלוואה, ולמדנו להכיר סוגים שונים של הלוואות. נלמד כעת על מצוות ההלוואה במקורות שלנו.

כמו שראינו, הלוואה היא מושג שכיח ונפוץ בחיים הכלכליים שלנו. אולם מעניין שבתורה, הלוואה שייכת דווקא לתחום החברתי. הלוואה בתורה היא הדרך הטובה והיעילה ביותר שבה אנו יכולים לעזור לזולת. הסיוע באמצעות הלוואה נועד בעיקר למי שמתמודד עם קושי כלכלי זמני, ובעתיד ב"ה מצבו עתיד להשתפר, וכך הוא יוכל להחזיר את הכסף שלו.

הלוואה איננה רק מציאות כלכלית וחברתית שכיחה. הלוואה היא גם מצווה מיוחדת במינה, שבאה לעזור למי שאין לו מספיק כסף למימון ההוצאות שלו. בשפה הכלכלית המקובלת, מצב שבו נוצר צורך בהלוואה נקרא 'קושי תזרימי'.

5. משפחת כהן, שהזכרנו קודם, החליטה לתפוס את עצמה בידיים, לנהל את התקציב שלה באחריות, לצמצם הוצאות לא הכרחיות, ולהגדיל הכנסות. כתבו כאן איך הלוואה ללא ריבית, המותאמת ליכולת של המשפחה, תעזור לה להיחלץ מהר יותר מהמצב שאליו היא נקלעה.

בפרשת משפטים מופיעה מצוות הלוואה:

אם בָּסָף תִּקְוָה אֶת עַמִּי אֶת הָעַנִּי עִמָּךְ לֹא תִהְיֶה לוֹ בְּנִשָּׁה לֹא תִשְׁיָמוּן עָלָיו נָשֶׁךְ. (שמות כב, כד)

הפסוק שראינו מלמד אותנו על החשיבות של עזרה לזולת, במיוחד לעניים. ומצווה אותנו להלוות כסף למי שזקוק לכך, אך לעשות זאת ברגישות ובחמלה. אין ללחוץ על הלווה להחזיר את הכסף כשאינו יכולת להחזיר את ההלוואה, ואין לגבות ממנו ריבית, כדי לא להכביד עליו עוד יותר, ולנצל את המצוקה שלו כדי להרוויח על חשבוננו.

השולחן ערוך פוסק להלכה שיש מצווה להלוות:

מצוות עשה להלוות לעניי ישראל, והיא מצוה גדולה יותר מהצדקה, וקרובו עני קודם לעניים אחרים, ועניי עירו קודמים לעניי עיר אחרת, ואפילו עשיר שצריך להלוות, מצוה להלוותו לפי שעה, ולהחנותו (=לעזור לו) אף בדברים, ולייעצו עצה ההוגנת לו.

(שולחן ערוך חושן משפט סימן צז סעיף א)

6. חשבו על משפחת כהן המלווה אותנו לאורך היחידה. כעת היא מעוניינת להיחלץ ממצבה, לנהל תקציב טוב, להגדיל הכנסות לצמצם הוצאות, ולפרוע את כל החובות. כשעוזרים למשפחת כהן אפשר לתת לה צדקה, ואפשר לעזור לה באמצעות הלוואה. מדוע מעלת העזרה באמצעות הלוואה גדולה יותר מהמעלה של מצוות הצדקה?

כתבו בטבלה את היתרונות של עזרה באמצעות הלוואה ואת היתרונות של עזרה באמצעות צדקה. נסו לחשוב גם על ההרגשה של מי שעוזרים לו, על גודל הסכום שבו עוזרים ועל השפעת העזרה לטווח הארוך. אם קשה לכם לענות על השאלה הזו כעת, קראו את המשך היחידה, וחזרו לשאלה זו בסוף היחידה.

הכנסות	הלוואה	צדקה
גודל הסכום	-?-	-?-
תחושת המקבל	-?-	-?-
השפעת העזרה לטווח הארוך	-?-	-?-
עוד היבטים	-?-	-?-

חשוב לשים לב – כאשר אנו עוסקים במצוות ההלוואה, הכוונה להלוואה ללא ריבית. על הלוואה עם ריבית ועל 'היתר עסקה' נלמד ביחידות הבאות.

יתרונות הסייע באמצעות הלוואה

מיוחדת היא העזרה באמצעות הלוואה, שהרי מבחינת הנותן, הוא לא ממש נתן את כספו, אלא רק הרשה לאדם אחר להשתמש במשאב כלכלי שכעת אין לו בו צורך, ובעתיד הוא יקבל אותו בחזרה, ללא הפסד. ומבחינת המקבל, הוא לא מרגיש שהוא ממש קיבל, מכיוון שאת מה שהוא קיבל הוא מחזיר בסופו של דבר. במקרים רבים הלוואה מאפשרת ללווה לעבור תקופה קשה, לממן את צורכי המחיה שלו ושל משפחתו בתקופה הקשה עד שהמאמצים וההשקעה בתקופה הקשה יישאו פירות, ולאחריה תהיה ללווה יכולת להתפרנס בכוחות עצמו, ולהחזיר את הלוואתו. מי שהצליח לשפר את מצבו הכלכלי וגם להחזיר את הלוואה שלקח, יוכל ליהנות מהכנסה עודפת לאחר סיום החזר הלוואה, ובהכנסה זו יוכל להעלות את רמת החיים, לעזור לאחרים, או לחסוך עבור ימים טובים פחות.

היתרון העיקרי במתן הלוואה הוא שמאחר שהלווה צריך להחזיר את הלוואה, כבודו נשמר, והוא אינו נחשב בעיני עצמו ל"נזקק" המתפרנס מן הצדקה. לכן מצוות הלוואה גדולה מן ההצדקה. כך גם נפסק בשולחן ערוך:

שמונה מעלות יש בצדקה, זו למעלה מזו: מעלה הגדולה שאין למעלה ממנה, המחזיק ביד ישראל המך (=הנזקק) ונותן לו מתנה, או הלוואה, או עושה שותפות, או ממציא לו מלאכה כדי לחזק ידו שלא יצטרך לבריות ולא ישאל, ועל זה נאמר: והחזקת בו (במדבר כה, לה).
(שולחן ערוך יורה דעה סימן רמט סעיף ו)

תהליך לקיחת הלוואה

אחרי שלמדנו על סוגי הלוואות ועל מצוות הלוואה, חשוב להכיר את התהליך של לקיחת הלוואה וממה הוא מורכב מבחינה טכנית. התהליך מורכב מחמישה שלבים:

1. נתינה
2. אחריות
3. הוצאה
4. חוב
5. פריעת החוב

נסביר מה נעשה בכל אחד מן השלבים:

1. נתינה: המלווה נותן דבר בעל ערך ללווה.

2. אחריות: הלווה מקבל על עצמו להיות אחראי לכל מה שיקרה לחפץ שקיבל בהלוואה למשך כל תקופת ההלוואה עד לפירעון שלה. אם יקרה משהו לחפץ, אפילו לא באשמת הלווה, הלווה חייב לתת משהו אחר באותו ערך במקומו.

3. הוצאה: הלווה רשאי להשתמש בכסף או בחפץ שקיבל כהלוואה לכל מטרה שירצה, כולל להלוות את החפץ או להחליף אותו תמורת משהו אחר. רשות זאת נתונה למשך כל תקופת ההלוואה.

4. חוב: הלווה חייב לתת למלווה במועד פירעון ההלוואה את מה שקיבל, או משהו אחר הדומה ושווה בערכו למה שקיבל. החוב קיים לאורך כל תקופת ההלוואה.

5. פריעת חוב: כאשר הלווה נותן למלווה את מה שהתחייב לו, החוב נפרע, והלווה מפסיק להיות חייב למלווה.

נראה כעת הלכה המבחינה בין המושג 'מלווה' למושג 'פיקדון'. דרך ההבחנה הזו נבין טוב יותר את המשמעות המיוחדת של ההלוואה. ההלכה עוסקת בהלכות קידושין. 'קידושין' היא הדרך שבה נוצר הקשר ההלכתי בין איש לאישה העומדים להינשא.

כך מתאר הרמב"ם את הקידושין:

כיצד האשה מתקדשת, אם בכסף הוא מקדש... אומר לה הרי את מקודשת לי... ונותן לה בפני עדים... והוא שיתן לה הכסף. (רמב"ם הלכות אישות פרק ג הלכה א)

הרמב"ם מבחין בין קידושין הנעשים באמצעות כסף של 'פיקדון' לבין קידושין הנעשים באמצעות כסף של 'הלוואה':

אם נתן לה פקדון, ואמר לה כנסי פקדון זה, וחזר ואמר לה הרי את מקודשת לי בו..., אם אמרה הין אחר שנמלה, הרי זו מקודשת... המקדש במלוה... כגון שהיה לו אצלה חוב דינר, ואמר לה: הרי את מקודשת לי בדינר שיש לי בידך – אינה מקודשת, מפני שהמלוה להוצאה ניתנה, ואין כאן דבר קיים ליהנות בו מעתה, שכבר הוציאה אותו דינר ועברה הנאתו. (רמב"ם הלכות אישות פרק ה הלכות יא ויג)

6. הסבירו, בהתאם לתהליך ההלוואה שלמדנו קודם, מדוע איש שהלווה כסף לאישה לא יכול להפוך את הכסף הזה לכסף הקידושין שלהם, ואילו איש שהפקיד כסף אצל אישה יכול להפוך את הכסף הזה לכסף שבו האישה מתקדשת, והופכת באמצעותו להיות אשתו?

יכולת החזר

כמו שלמדנו ביחידה 12, אדם מצווה להשתדל לא להזדקק כלל להלוואה. אבל גם למדנו שאדם אחראי על הבחירה שלו, על ההשתדלות שלו, ולא על התוצאות. גם מי שמשתדל מאוד לפרנס את עצמו ואת משפחתו בכבוד עלול להגיע למצב שבו הוא זקוק לעזרה. למדנו שעדיפה עזרה באמצעות הלוואה (זוכרים? אנו מדברים פה על הלוואות ללא ריבית!) מאשר עזרה באמצעות נתינת צדקה.

איך לוקחים הלוואה?

אמרו חכמים "איזהו חכם הרואה את הנולד" (תלמוד בבלי, מסכת תמיד דף לב עמוד א). לכן, אדם שלוקח הלוואה צריך להתכונן לכך מראש.

7. מה לדעתכם צריך לקחת בחשבון מי שלוקח הלוואה? מה הוא צריך לבדוק לפני שהוא לוקח?

מה היא יכולת החזר?

יכולת החזר היא היכולת של אדם להחזיר את הכסף שקיבל במועדי התשלום שנקבעו בהסכם ההלוואה. לדוגמה, אתם רוצים לקנות אופניים חדשים במחיר 500 ₪, אבל יש לכם רק 200 ₪. אתם מבקשים מהאחות הגדולה הלוואה של 300 ₪ כדי להשלים את הסכום. אחותכם מסכימה, אך שואלת: כיצד תחזירו לה את הכסף? אתם מסבירים שאתם מקבלים מההורים דמי כיס של 50 ₪ כל חודש, ומתכננים להשתמש בכל דמי הכיס להחזר ההלוואה, 50 ₪ בכל חודש במשך 6 חודשים. במקרה זה, יכולת החזר שלכם היא 50 ₪ לחודש, וזה מאפשר לכם להחזיר את ההלוואה תוך חצי שנה.

8. מה יקרה ליכולת ההחזר שלכם אם ההורים פתאום יפסיקו לתת לכם דמי כיס?

כדאי מאוד שיכולת ההחזר לא תתבסס רק על מקור הכנסה אפשרי אחד, אלא על מגוון אפשרויות ההשתכרות של הלווה, כך שהסיכוי שהלווה יצליח להחזיר את ההלוואה בפועל יהיה גבוה. הצורך בהקפדה על בדיקת יכולת החזר הוא הגיוני מאוד. מי שלא יבדוק את יכולת החזר שלו, עלול לשקוע בחובות, ולסבול מאוד מעוני, ממחסור, ומתחושת הבושה והאשמה מפני הנושים התובעים את חובם והוא לא יכול להחזיר להם. אבל הצורך הזה הוא לא רק הגיוני וטבעי. זו חובה הלכתית ברורה.

המשנה בפרקי אבות מספרת על 'משימת חקר' שרבן יוחנן בן זכאי נתן לתלמידיו:
אמר להם צאו וראו איזהו דרך רעה שיתרחק ממנה האדם: רבי אליעזר אומר עין רעה רבי יהושע אומר חבר רע, רבי יוסי אומר שכן רע, רבי שמעון אומר הלוח ואינו משלם. אחד הלוח מן האדם כלוח מן המקום ברוך הוא, שנאמר (תהלים לז) לוח רשע ולא ישלם וצדיק חונן ונותן.
(משנה מסכת אבות פרק ב משנה ט)

רבי שמעון, מתלמידיו של רבן יוחנן בן זכאי, הגיע למסקנה שהדרך הרעה ביותר שאדם צריך אדם להתרחק ממנה היא אדם שלווה ואינו משלם.

9. נסו לחשוב, מדוע לקיחת הלוואה בלי לפרוע אותה היא דרך כל כך רעה?

ננסה להבין כעת טוב יותר את דבריו של רבי שמעון. מה היא הדרך הרעה במציאות שבה אדם לוקח הלוואה ואינו מחזיר אותה? איפה נמצא מוקד הבעיה: בלקיחת הלוואה בלי לוודא שהוא יכול לפרוע אותה, או בזה שבפועל הוא לא החזיר את הלוואה?

נלך בעקבות פירושו של רבינו יונה למשנה ונחפש את הפתרון לשאלה:
כלומר, כיון שלווה ואינו משלם רשע הוא. ואף על פי שאין לו, כי מתחלה היה לו לעיין במה יפרעהו. אבל הצדיק חונן ונותן מה שיש לו ליתן ולפרוע בהן נותנו, כי על כל פנים הוא נזהר מתחלה במה יוכל לפרוע.
(פירוש רבינו יונה על אבות פרק ב משנה ט)

10. מה מבדיל בין התנהגות הצדיק להתנהגות הרשע לפי הפירוש של רבינו יונה?

רבינו יונה

ר' יונה בן ר' אברהם גירונדי 'החסיד' חי בגירונה ובברצלונה שבספרד במאה הי"ג, ונפטר בטולידו בשנת ה"א כ"ד (1263). היה בן דודו, מחותנו וידידו של הרמב"ן. בצעירותו למד בישיבות צרפת ופרובנס, והושפע הרבה משיטת הלימוד של בעלי התוספות, וכן מדרכם של 'חסידי אשכנז'. היה מהראשונים שהכניסו את תורת חכמי צרפת לישיבות ספרד. בברצלונה עמד בראש ישיבה גדולה, ובין תלמידיו שם היו גם הרשב"א, הרא"ה ועוד.

החובה הברורה לבדוק את יכולת החזר לפני לקיחת הלוואה נפסקה באופן מחייב וגורף גם בשולחן ערוך

אסור ללווה לקחת הלוואה ולהוציאה שלא לצורך ולאבדה, עד שלא ימצא המלווה ממה לגבות חובו. ואם עושה כן, נקרא רשע. וכשהמלווה מכיר את הלווה שהוא בעל מדה זו, מוטב שלא להלוותו ממה שילוותו ויצטרך לנגשו אחר כך, ויעבור בכל פעם משום "לא תהיה לו כנושה" (שמות כב, כד). (שולחן ערוך חושן משפט סימן צז סעיף ד)

11. ה'שולחן ערוך' מטיל את חובת בדיקת יכולת החזר גם על הלווה וגם על המלווה. החובה על הלווה לא מצטמצמת, לפי פסק ה'שולחן ערוך', רק למועד לקיחת הלוואה, אלא לכל תקופת הלוואה. מה היא אחריות הלווה והמלווה לגבי יכולת החזר לפי פסיקת השולחן ערוך?

אחרי שלמדנו את החובה המעשית וההלכתית לבדוק יכולת החזר לפני לקיחת הלוואה, נתרגל את בדיקת יכולת החזר בפועל.

משה ישראלי רצה לקחת הלוואה עבור פתיחת חנות אופניים. משה וטלי ישראלי מרוויחים יחד כ-12,000 ₪ בחודש, והוצאות המחיה שלהם הן כ-10,000 ₪.
12. מהי יכולת החזר החודשית של משפחת ישראלי?

13. משה ישראלי הצליח לקבל אישור להלוואה ללא ריבית, שאותה עליו להחזיר מדי חודש במשך 3 שנים, שהם 36 חודשים. מה הוא גובה הלוואה שמשה יכול לקחת?

14. השלימו את החסר מתוך מאגר המילים שלאחר השאלה:
יכולת החזר – היא הסכום שאמור לעמוד לרשות הלווה בעתיד לצורך החזרת ה
לפני לקיחת הלוואה יש צורך הכרחי לבדוק שקיימת הערכה סבירה שללווה תהיה צפויה,
והוא יוכל להחזיר את הלוואה. יכולת החזר היא חלק מה של משק בית.
כשמחזירים הלוואה מ נוצר חוב חדש למימון של הבית.

מאגר מילים:

הלוואה | הכנסה עתידית | הכנסה הפנויה | הכנסה לא פנויה | הצרכים השוטפים

סחר חובות

חובות לא נוצרים מעצמם. חוב נוצר כאשר ההוצאה של המשפחה גדולה מההכנסה שלה. בדיקת יכולת החזר לפני לקיחת הלוואה לא נועדה רק להבטיח שההלוואה תוחזר. הבדיקה נועדה לוודא שהמשפחה משנה את ניהול התקציב שלה, מקטינה הוצאות ומגדילה הכנסות, כך שבתקופת החזר הלוואה יהיו לה יותר הכנסות על הוצאות באופן שיאפשר גם את מימון ההוצאה המשפחתית השוטפת וגם את החזר הלוואה.

כאשר לא בודקים יכולת החזר, ולא משנים את ניהול התקציב כדי לאפשר את לקיחת הלוואה, יכולים להגיע למצב שכדי להחזיר את הלוואה צריך לקחת הלוואה נוספת בסכום גדול יותר מההלוואה הראשונה. וכך הלוואה לא רק שלא עוזרת למשפחה להיחלץ מהמצוקה שלה, אלא היא גורמת לה לשקוע בחובות גדלים והולכים ולהגיע למצב שמאוד מאוד קשה להיחלץ ממנו.

חשבו על משפחה שמוציאה כל חודש 11,000 שקלים ומכניסה רק 10,000 שקלים. בפרק זמן של עשרה חודשים היא תגיע לחוב של 10,000 שקלים. אם היא תיקח מהבנק הלוואה לשנתיים בהחזר חודשי של 500 שקלים ההוצאה החודשית שלה בעקבות הלוואה תעלה מ-11,000 ל-11,500, ותוך שבעה חודשים היא שוב תצטרך לקחת הלוואה של 10,000 שקלים, כשנותרו לה עוד 17 חודשים לפרוע את הלוואה הקודמת.

המעגל שלא נגמר – הסיפור של משפחת ישראלי

משה ישראלי רצה להרחיב את חנות האופניים שהוא מנהל. אחרי הרבה התלבטויות והתייעצות עם טלי אשתו, הם החליטו לפתוח חנות אופניים נוספת ברחוב הראשי בעיר, מתוך תקווה שהעסק יצליח והם ירוויחו מהגדלת העסק של חנויות האופניים.

משה חשב שהחנות החדשה תניב לו רווח של 6,000 ₪ בחודש. בהתאם לכך הוא לקח מהבנק הלוואה של 250,000 ₪. הוא השקיע בעיצוב החנות, קנה מלאי של אופניים וציוד נלווה, ושכר מקום נחמד במיקום מרכזי.

אבל ברחוב סמוך כבר הייתה חנות אופניים שהלקוחות אהבו. רק מעט לקוחות בדקו את החנות של משה, ההכנסות היו מעטות ולא אפשרו למשה לכסות את הלוואה.

החוב התחיל להכביד, הבנק לחץ, ומשה החליט לקחת הלוואה נוספת – הפעם הוא לקח הלוואת בלון לשנה מחברת אשראי פרטית, בסכום של 50,000 בריבית שנתית של 10%. הלוואת בלון היא הלוואה שמחזירים אותה בבת אחת לאחר תקופה, ובזמן הלוואה היא מתנפחת בגלל הריבית כמו בלון.

15. מה הוא הסכום שמשפחת ישראלי תצטרך לאחר שנה עבור הלוואת הבלון?

למשפחת ישראלי היה חיסכון לבר המצווה של יוסי הבן. הם חסכו עבור בר המצווה 70,000 שקלים, והסכום הזה אמור להשתחרר מהחיסכון במועד הפירעון של הלוואת הבלון. משה וטלי ישראלי הבינו שלא יוכלו לחגוג את בר המצווה בסכום שחשבו. הם רצו להסתדר עם מה שיש.

16. מה יכול להיות התקציב לבר המצווה של יוסי כדי שלמשפחת ישראלי תהיה יכולת החזר הלוואת הבלון?

אבל למשפחת ישראלי לא היה אומץ לצמצם את ההוצאות לבר המצווה. הם התביישו לעשות אירוע צנוע, שיגרם לכל המכרים שלהם לדעת שהם חווים קושי כלכלי. והם ערכו אירוע בעלות של 50,000 שקלים.

בעקבות בר המצווה בני הזוג ישראלי מצאו את עצמם במצוקה תזרימית, שהפתרון שלה היה לקחת הלוואה בלון נוספת לשנה מחברת מימון חוץ-בנקאית נוספת בריבית של 15%. הפעם משפחת ישראלי נאלצה לקחת הלוואה של 100,000 ₪.

17. מה יהיה גובה החוב של ההלוואה החדשה לאחר שנה?

18. אם בזמן הזה למשפחת ישראלי חסרים כל חודש 4,000 שקלים, וההלוואה הגדולה שלקחו בעת הקמת החנות תגיע בסוף השנה לשיעור של 220,000 שקלים, מה יהיה סך החובות של משפחת ישראלי בסוף השנה?

כך נראה סחרור חובות. למשפחת ישראלי אין מספיק הכנסות כדי לפרוע במועד את ההלוואות. כשמשפחת ישראלי פורעת הלוואה אחת היא נאלצת לקחת הלוואה אחרת בסכום גדול יותר, והחובות שלה גדלים וגדלים.

19. לפניכם 12 לקחים מהסיפור של משפחת ישראלי, מה הלקח הנכון שצריך ללמוד מהסיפור, ומה הלקח הלא נכון מהסיפור:

- * לא לקחת הלוואה בלי תכנון ברור להחזר
- * לא להסתמך רק על אופטימיות – לקחת בחשבון כמה אפשרויות
- * הלוואה היא לא פתרון קסם – היא רק דוחה את הבעיה
- * להיזהר מהלוואות חוץ – בנקאיות בריבית גבוהה
- * לבדוק מראש שההחזר החודשי מתאים להכנסה
- * ככל שהעסק יפה יותר יבואו יותר לקוחות
- * לא צריך להבין את התנאים והחוזים לפני שלוקחים הלוואה
- * אם יש בעיה כלכלית – פשוט לוקחים עוד הלוואה
- * הלוואות חוץ – בנקאיות הן הפתרון המושלם
- * אם הבנק אישר לי הלוואה – זה אומר שאני יכול להחזיר אותה
- * להתחיל עם הוצאות מינימליות עד שהעסק מתבסס
- * לא חייבים לקחת ייעוץ עסקי, אפשר להסתדר בלעדיו

איך מקיימים את מצות ההלוואה?

כאשר אנו צריכים לתת סיוע לאדם נצרך, התורה דורשת מאיתנו לא להסתפק בנתינה של כמה מטבעות, שבעזרתם הנצרך ישביע את רעבונו הזמני. אנו נדרשים להתאמץ ולעזור לעני לצאת מהמצב שנקלע אליו, לעמוד על רגליו ולהסתדר בסופו של דבר בכוחות עצמו. לדוגמה, אדם שפוטר מעבודתו ואין לו כרגע כסף לקנות אוכל, חשוב מאוד לתת לו צדקה עבור אוכל וצרכים בסיסיים אם הם חסרים לו. אך מעבר לכך התורה רוצה שנעזור לו לצאת מהמצב שהוא נקלע אליו. אם נוכל לעזור לו למצוא עבודה, או לתת לו הלוואה שבעזרתה הוא יוכל ללמוד מקצוע נוסף או לפתוח עסק, והוא יצליח להתפרנס בכוחות עצמו ולייצב את מצבו הכלכלי, זו מצוות צדקה במעלתה הגבוהה.

תרגיל

ראובן עבד בחברת הייטק, וקיבל שכר של 20,000 ₪ בחודש. לאחר 15 שנות עבודה פוטר ראובן מעבודתו. בתקופה שבה היה מועסק התרגל ראובן להוציא 20,000 ₪ מדי חודש, חלק מההוצאות החודשיות הן התחייבויות קבועות כמו שכר דירה ותשלומי שכר לימוד לילדים, ולא ניתן לצמצם את כולן בבת אחת. ללא משכורת שנכנסת לחשבון הבנק מדי חודש, כספו של ראובן הלך ואזל, ומצבו הכלכלי נהיה קשה. שכן אחד הציע לראובן תרומה של 1000 ₪ מדי חודש, ואילו שכן אחר הציע לראובן הלוואה גדולה שבעזרתה יוכל להתפרנס כעת וגם להתמחות בתחום נוסף, וכך יוכל להרחיב את אפשרויות התעסוקה שלו.

20. מה אתם ממליצים לראובן לעשות במצב שנקלע אליו? איזו עזרה כדאי לו לקבל?

21. מי מהשכנים של ראובן הציע לעשות את הדבר הראוי יותר מבחינת מצוות הצדקה?

ראובן ומשפחת ישראלי

ראינו כעת שתי דוגמאות של משפחות הזקוקות לעזרה: משפחת ישראלי ומשפחתו של ראובן. משפחת ישראלי פנתה לעזרה רק לאחר ששקעה בחובות כבדים, ואילו שכניו של ראובן הציעו לו עזרה ברגע שהקושי הכלכלי רק התחיל.

22. באיזה מהמקרים מקיימים את מצוות הצדקה באופן מובחר יותר לדעתך? מדוע?

נעיין כעת בדברים שכתב רש"י בעקבות חז"ל.

והחזקת בו – אל תניחהו שירד ויפול ויהיה קשה להקימו, אלא חזקהו משעת מוטת היד. למה זה דומה, למשאוי שעל החמור, עודהו על החמור אחד תופס בו ומעמידו, נפל לארץ, חמשה אין מעמידין אותו. (רש"י ויקרא כה, לה)

23. הסבירו במה דומה מצבה של משפחת ישראלי למשא שנפל לארץ, ובמה דומה מצבה של משפחתו של ראובן למשא הנמצא על גב החמור ומט ליפול?

רש"י

רש"י, הוא רבי שלמה יצחקי [רבי שלמה בן יצחק], נולד בטרומייש שבצפון צרפת בשנת ד"א ת"ת (1040; אולי תת"א). הוא למד אצל חכמי עירו ואחר כך בישיבות מגנצא וורמייזא שבאשכנז. רבותיו המובהקים, רבי יעקב ב"ר יקר, רבי יצחק ב"ר יהודה ור' יצחק הלוי, היו תלמידי רבנו גרשום מאור הגולה. הוא חזר לטרומייש בשנת ד"א תת"ל (1070) וייסד שם ישיבה, ותלמידים רבים מקרוב ומרחוק נהרו אליה. במקביל החל רש"י במפעלו הספרותי הענק: הוא החל לכתוב פירוש לתורה וליתר ספרי התנ"ך, שנחשב פירוש יסודי ביותר, וכן פירוש גדול לתלמוד, ופעילותו זאת העניקה לו את הכינוי "פרשנדתא". גם בקיאותו בדקדוק השפה העברית מצד אחד, ומצד שני ידיעותיו הרחבות בהוויות העולם, מצאו את ביטוין בפירושי הפשוטים והגאונים כאחד. רש"י השתתף בצרות הכלל בגזירות תתנ"ו (1096, מסע הצלב הראשון), בהן נהרגו יהודים רבים באשכנז על קידוש השם. הוא נפטר בשנת ד"א תתס"ה (1105)

הלואה רעה והלואה טובה

בברכת המזון אנו מבקשים:

"ונא אל תצריכנו ה' אלוקינו לא לידי מתנת בשר ודם ולא לידי חלואתם".

כשמדברים על הלואות, ניתן לחלק את ההלואות לשני סוגים:

1. הלואה לצריכה

2. הלואה להשקעה

הלואה לצריכה – היא הלואה כאשר ההוצאות השוטפות שלנו גדולות יותר מההכנסות שלנו, במצב זה ההלואה, אפילו אם היא ללא ריבית, היא פתרון בעייתי כי היא עלולה להביא אותנו לסחרור חובות. וגם אם לוקחים את ההלואה בזהירות, כדי לעבור תקופה קשה, אחרי שבודקים טוב את יכולת ההחזר, זה פתרון של חוסר ברירה. על הלואה זו אנו מתפללים בברכת המזון שלא נצטרך להגיע למצב שנזדקק לה. לעומת זאת הלואה להשקעה – היא כאשר אנו משתמשים בהלואה כדי להשקיע, ולהגדיל את ההכנסה שלנו בעתיד. הלואה כזו היא טובה, יש אפילו דרך לאפשר למלווה לקבל חלק מהרווחים בלי שזה ייחשב כריבית האסורה לפי ההלכה. דרך המנגנון של היתר עסקה עליו נלמד בהמשך.

24. התאימו בין ההגדרה לבין ההסבר שלה:

- חוב שנועד לצריכה. כדי להחזיר אותו יהיה צורך לקחת הלוואה חדשה, או להקטין צריכה
- חוב שנועד להשקעה שמביאה להגדלת ההכנסה. ההחזר שלו יגיע מתוספת ההכנסה.

← חוב טוב:

← חוב רע:

גמ"ח – גמילות חסד

לצורך קיום מצות הלוואה הוקם מוסד הגמ"ח. גמ"ח – ראשי תיבות של גמילות חסדים, יש גמ"ח המלווה כספים ללא ריבית, ויש גם גמ"חים הנותנים דברים אחרים. באחד מבתי הספר שבירושלים, קבוצת תלמידים מכיתה י"א הבחינה בצורך גובר בקרב חבריהם לסיוע בלימודים ובהכנה לבחינות. במקום להסתמך על שיעורים פרטיים יקרים, הם החליטו להקים גמ"ח (גמילות חסדים) ייחודי: מרכז למידה שיתופי.

התלמידים ארגנו את המרכז בספריית בית הספר, והציעו סיוע במקצועות כמו מתמטיקה, אנגלית ותנ"ך. כל תלמיד שחש ביטחון במקצוע מסוים התנדב ללמד אחרים בשעות אחר הצהריים. הם גם יצרו מאגר של חומרי לימוד, סיכומים ודפי עבודה, שהיו זמינים לכלל התלמידים.

היוזמה זכתה לתמיכה נרחבת מהנהלת בית הספר ומההורים. המורים שיבחו את התלמידים על האחריות והמעורבות החברתית, וההורים הציעו לסייע בתרומת חומרי לימוד וציוד. במהלך הזמן, המרכז הפך למקום מפגש חברתי, שבו התלמידים לא רק למדו, אלא גם חיזקו את הקשרים החברתיים שלהם והתגבשו מאוד כקבוצה.

הפעילות הזו לא רק שיפרה את הישגי התלמידים, אלא גם חיזקה את הערכים של עזרה הדדית, אחריות חברתית ויוזמה קהילתית בקרב בני הנוער. זו דוגמה מעניינת ומיוחדת של גמ"ח.

הרעיון העומד מאחורי הגמ"ח הוא ניצול יעיל של רכוש מסוים שיש למישהו, והוא כרגע לא משתמש בו, כדי לעזור באמצעותו בחינם לאחרים הזקוקים לו.

25. האם אתם מכירים גמ"ח בסביבה שלכם?

החפץ חיים כתב על המצווה בעשיית גמ"ח בכל דבר ולא רק בהלוואת כסף:
 ודע עוד, דלאו דוקא הלוואת מעות. דהוא הדין דמצוה להשאיל לו כליו ושאר חפציו כיוצא
 בזה, כי הכל ממדת החסד הוא שהקב"ה חפץ בו כדכתיב כי חפץ חסד הוא ובחסד כלול כל ענין
 שהאדם יכול להמליכ בזה לחבירו, אלא שהלוואת מעות היא מצוה גדולה יותר מזה שעליה יש
 מצוות עשה מיוחדת. (חפץ חיים, אהבת חסד חלק א פרק א אות ב)

26. בעקבות ה'חפץ חיים'. חשבו על חפץ שיש לכם, ואתם לא משתמשים בו, ובינתיים תוכלו להשאיל אותו לאחרים.

החפץ חיים

הרב ישראל מאיר הכהן, החפץ חיים - חי בעיירה ראדין בבלארוס בין השנים תקצ"ח - תרצ"ג
 (1838 - 1933), היה מגדולי הדור בדור שלפני השואה. מכונה 'חפץ חיים', על שם ספר בשם זה
 שכתב העוסק בהלכות לשון הרע. כתב גם את הספר 'משנה ברורה', ספר פסקי הלכה לפיו נוהגים
 רבים בשאלות המצויות יום יום.

בקהילות רבות ישנם גמ"חים שמהם אפשר לשאול דברים שונים כשצריכים עזרה. כיסא לתינוק, עגלה,
 עריסה, מקדחה, מברגים, כלי עבודה, ספרי לימוד, שמלות כלה, תכשיטים, רכב, תרופות, ציוד רפואי, ועוד.
 מי שזקוק לחפץ הקיים בגמ"ח, פונה לגמ"ח, ומקבל את מה שהוא צריך ללא תשלום או בתשלום סמלי.
 לאחר השימוש, מחזירים את החפץ או חפץ דומה לגמ"ח כדי שגם אחרים יוכלו להשתמש בו וליהנות
 ממנו.

27. הפליגו בדמיונכם, אם תקימו פעם גמ"ח, מה יהיה בו, למי הוא יעזור, ובמה הוא יעזור?

סיכום היחידה

ביחידה זו למדתם על נושא הלוואות. הכרתם את הדרכים להיווצרות חוב. למדתם להבחין בין 'חוב טוב' ל'חוב רע' ואת החובה לבדוק את 'יכולת החזר' לפני לקיחת הלוואה. למדתם מהו אשראי, וראיתם את השימושים הרבים שלו בחיים האישיים כיום.

למדתם על מצוות הלוואה בתורה, וראיתם את המקורות שעוסקים בכך. למדתם שהלוואה היא דרך הצדקה העדיפה בעזרה לנזקקים, למדתם כיצד לעשותה באופן ראוי, והכרתם מעט את מוסד הגמ"ח ואת צורותיו הרבות והמגוונות.

עסקתם בלימוד על יכולת החזר בהלכה, ראיתם שהתורה מקפידה על מי שלוקח הלוואות שאין ביכולתו לעמוד בהחזר שלהן, וכינתה אדם זה 'רשע'. נחשפתם לבעיה של סחרור הלוואות, הנגרמת בדרך כלל בגלל שלא בודקים יכולת החזר, והכרתם את ההשלכות הקשות שלה.

שאלת סיכום ?

28. מה המסר המשמעותי ביותר שאתם לוקחים מהיחידה הזו לחיים שלכם? במה הוא ישפיע על ההתנהגות שלכם במהלך החיים?